

Sententia Aristotelis de compositione corporum

e materia et forma in ordine physico et metaphysico
in elementis terrestribus considerata.

Dr. Franciscus Šanc S. I.

INTRODUCTIO.

1. Quid Aristoteles de forma et materia senserit, quaestionem esse summi momenti haud fuerit probandum; doctrina enim de materia et forma maxime conspicuum locum in systemate Aristotelis occupat, praesertim quia praecipua est applicatio doctrinae de actu et potentia, quae totum systema Philosophi pervadit. Verum est, quod E. Zeller dicit:¹ »...ist diese Lehre von der äussersten Wichtigkeit für das System. In der Unterscheidung der Form und des Stoffes, des Wirklichen und des Möglichen, liegt für unsern Philosophen das hauptsächlichste Mittel zur Lösung der Schwierigkeiten, welche die metaphysischen Fragen den Früheren in den Weg legten, Mittelst dieser Unterscheidung erklärt er es, dass das Einheitliche zugleich ein Mannigfaltiges sein kann, dass die Gattung und die unterscheidenden Merkmale zusammen Einen Begriff, viele Einzelwesen Eine Art, Seele und Leib Ein Wesen bilden; durch sie allein gewinnt er die Möglichkeit des Werdens, an dessen Erklärung mit allen andern auch Plato gescheitert war; gerade um diese ist es ihm aber, wie wir gesehen haben, bei jener Unterscheidung vor allem zu tun«. Neque sine ratione Baudin² scripsit, quae exaggerata videri potuerint: »L'ogive, la formule architecturale de l'Aristotélisme est le schème simple et fondamental de l'acte et de la puissance; il s'en faut pénétrer jusqu'à l'obsession, sous peine de ne rien entendre ni à la métaphysique et aux théories de la substance, des causes, de la nature, ni à la physique, aux doctrines du mouvement, du continu, de l'infini, ni aux *Περὶ ψυχῆς*, ni aux *Ἀναλυτικά*, ni enfin au moindre traité scientifique du Stagirite«.

¹ E. Zeller: Philosophie der Griechen⁴, 2. T. 2. Abt. Leipzig 1921, 348.

² Baudin: L'acte et la puissance dans Aristote, Paris 1901, 125—6.

Aferre alia testimonia supervacaneum fuerit in re ab omnibus admissa.

Illud autem merito ex me quaesieris, cur quaestionem toties tractatam iterum examinare proposuerim. Haec me ratio movit: invenire volebam solutionem earum difficultatum, quae contra doctrinam Aristotelis de materia et forma moventur praesertim a Zeller,³ quem Baeumker⁴ plurimique alii secuti sunt, quibus omnibus persuasum est Aristotelem verbis reliquisse ideas Platonicas, rem apsam retinuisse itaque sibi contradicere neque synthesin harmonicam fecisse doctrinae Platonicae cum iis, quae ipse sentiret. Quas difficultates nullibi vidi plene solutas; ideo non superfluum existinavi novum tentamen inveniendi fontem communem solutionum. Atque mihi videor invenisse difficultates ex eo provenire, quod non satis attendatur ad discrimen inter formam corruptibilem seu physicam et formam incorruptibilem seu metaphysicam harumque materias respectivas.

2. Methodum hanc sequar inquirendi: Primo Aristotelem ipsum sui volo esse interpretem eundemque ita intelligendum esse, ut contradictio non statuatur sine vera necessitate. Deinde in casu concreto particulari, sc. in elementis, considerabo, quid Aristoteles materiam quidve formam vocet, quid materiae, quid formae tribuat. Elementa mihi aptissima esse ad finem meum videntur eo, quod multis locis et fusc de iis Aristoteles tractat sive in statu extra mixtum positus sive in mixto eoque tam anorganico quam organico. Atque haec absolvam capite primo. Altero autem capite conceptus materiae et formae ab elementis abstractos cum doctrina universali Aristotelis de materia et forma comparabo, quo alterum ex altero lumen accipiat. Denique in conclusione conceptus acquisitos ad solvendas difficultates, praemisso conspectu synthetico eorum, quae analytice stabilita fuerint.

Explicationes aliorum neque mihi faventes neque contrarias allegabo etsi legi: 1. ut attentio tota in ipsa verba Aristotelis dirigatur; 2. ut disceptatio de sensu et valore auctoritatum sive receptarum sive reiecta-

³ E. Zeller, I. c. 344—8.

⁴ Cl. Baeumker: Das Problem der Materie, Münster 1890, 288.

rum evitetur, neve inquisitio ab Aristotele ad alios deflectat; 3. ut indoles polemica arceatur; 4. ut parvo quantum fieri possit volumine sententia ipsius Aristotelis sufficienter exponatur; 5. ut examinata sententia Aristotelis ex ipsius verbis diiudicari possint commentatorum explicationes quoad ipsarum veritatem seu rectitudinem, qua ignorata valore quasi destituuntur.

Explicationes commentatorum, praesertim S. Thomae Aquinatis, alia inquisitione proponam et examinabo, si Deus ita disposuerit.

Verba Philosophi in ipso textu inseram et quidem lingua graeca, ne alibi quaerenda sint. Ubique autem versionem latinam in parenthesi () adiiciam a me ipso confectam. Textu graeco editionis Academiae Berolinensis utar.

Denique non omnes locos, qui afferri pro aliqua sententia possunt, allegabo, sed quos necessarios et sufficientes existimabo ad sententiam Aristotelis exprimendam. Quid Aristoteles sentiat et quomodo locus aliquis intelligendus sit, non tam ex adaequata enumeratione omnium locorum quam e congruentia et cohaesione omnium quaestionum et solutionum de materia et forma positarum patere censeo: concordiam inter diversas partes systematis explicati optimum esse argumentum rectitudinis explicationum mihi persuadeo. Omnes tamen locos consideravi et omnia opera Aristotelis legi.

Atque haec praemonenda videbantur de momento quaestionis atque ratione inquirendi sequenda.

CAPUT PRIMUM.

De iis, in quibus quasi in concreto conspicitur, quid Aristoteles circa naturam elementorum terrestrium senserit.

Articulus 1. QUOMODO ELEMENTUM AB ARISTOTELE DEFINIATUR.

SUMMARIUM.

1. Definitio elementi. 2. Distinctio a mixto.

Etiamsi perfecta cognitio elementi non nisi peracta inquisitione haberi potest, aliqua definitio et notitia iam initio haberi

debet, sicut ubicumque quid quaeritur, sciendum aliquo modo ab initio est, quid quaeratur. Quae definitio subiectivum potius conceptum exprimit, cui quid in obiectivo rerum ordine respondeat quaeritur atque tota inquisitione stabilitur.

1. Iam vero Aristoteles ita declarat, quid sit elementum et quomodo ab aliis corporibus distinguatur¹: „ὄρωμεν πολλὰ καὶ τῶν μικτῶν σωμάτων εἰς ὁμοιομερῆ διαιρούμενα, λέγω δ' οἷον σάρκα καὶ ὀστέον καὶ ξύλον καὶ λίθον. ὥστ' εἴπερ τὸ σύνθετον οὐκ ἔστι στοιχεῖον, οὐχ ἅπαν ἔσται τὸ ὁμοιομερὲς στοιχεῖον, ἀλλὰ τὸ ἀδιαιρέτων εἰς ἕτερα τῶ εἶδει“.

(»Videmus multa etiam ex mixtis corporibus dividi⁴ in partes eiusdem rationis, puta carnem et os et lignum, et lapidem. Ergo, si compositum non est elementum, non omne quod in partes eiusdem rationis dividi potest, elementum est, sed solum illud, quod in partes specie diversas dividi nequit.«.)

Simili modo alibi²: „στοιχεῖον λέγεται ἐξ οὗ σύγκειται πρῶτον ἐνυπάρχοντος, ἀδιαιρέτου τῶ εἶδει εἰς ἕτερον εἶδος“.

(»Elementum vocatur id, ex quo inexistente compositum est aliquid, quod specie dividi nequit in aliam speciem.«.)

Carnem, os, alia Aristoteles non simplicia corpora, sed ex simplicibus composita esse dicit³: „τὸ ξηρὸν καὶ ὑγρὸν καὶ τὰ τοιαῦτα κατὰ μεσότητα ποιοῦσι σάρκα καὶ ὀστᾶ καὶ τᾶλλα“.

(»Siccum et humidum et alia huiusmodi secundum medietatem efficiunt carnem et os et cetera.«.)

Cum autem Aristoteles etiam haec in partes eiusdem rationis seu homogeneas dividi posse dicat atque omne verum mixtum ita divisibile esse affirmet, patet non idem ab Aristotele intelligi corpus homogeneum atque elementum. Dicit enim⁴: „φαμέν δ' εἴπερ δεῖ μεμιχθᾶι τι, τὸ μιχθὲν ὁμοιομερὲς εἶναι, καὶ ὥσπερ τοῦ ὕδατος τὸ μέρος ὕδωρ, οὕτω καὶ τοῦ κραθέντος.“

(»Dicimus autem, si quid necesse est misceri, mixtum habere partes eiusdem rationis, et sicut pars aquae aqua, ita et mixti.«.)

2. Discrimen inter mixtum et elementum in eo est, quod mixtum solvi potest eo, quod elementa, ex quibus compositum est, separantur; nam id in mixto manifestum esse

¹ De coelo 3, 4; 302 b 15—20.

² Met. Δ 3; 1014 a 26—27.

³ De gen. et corr. 2, 7; 334 b 29—30.

⁴ De gen. et corr. 1, 10; 328 a 10—12.

dicit⁵: „φαίνεται δὲ τὰ μινύμενα πρότερόν τε ἐκ κεχωρισμένων συνιόντα καὶ δυνάμενα χωρίζεσθαι πάλιν“.

(»Apparent mixta ex iis convenire, quae et antea separata erant et iterum separari possunt«.)

Ubi illud φαίνεται non intelligitur in oppositione ad certum; nam de eo Aristoteles certo non dubitat, quod mixtum ex iis compositum est, quae antea separata erant; sed hic illud φαίνεται sensu proprio intelligitur idem ac manifestum seu conspicuum esse, sicut generatim, ubi cum participio coniungitur.

Mixtum igitur, etiamsi homogeneous est, dividitur eo quod elementa separatur. Quare, quia unaquaque pars mixti homogeneous est, ex iisdem etiam elementis ac totum mixtum constat, atque dividi potest in partes diversae rationis seu elementa.

Elementum autem nequit ita dividi, ut partes separentur, quae non sint eiusdem rationis; nam ita non esset elementum sed mixtum. Potest quidem etiam elementum dividi in partes specie diversas, neque tamen mere separatione partium, sed ita ut partes homogeneous separentur atque ex diversis diversa elementa producantur; nam ex alio elemento aliud fieri posse Aristoteles saepe affirmat, e. gr.⁶: „φαινὲν δὲ πῦρ καὶ ἀέρα καὶ γῆν γίνεσθαι ἐξ ἀλλήλων“.

(»Dicimus ignem et aërem et terram fieri aliud ex alio«.)

Ergo ex uno elemento plura elementa fieri possunt ita, ut unum elementum dividatur in plures partes, ex quarum una parte hoc ex alia aliud elementum producat. Atque ita non mera separatione partium, sed nova productione diversa elementa oriuntur. Quare differentia essentialis inter elementum et mixtum in eo invenitur, quod mixtum mera separatione elementorum in specie diversas partes dividi potest, elementum autem non mera separatione sed productione novorum elementorum ex partibus primi elementi separatis.

Atque ita intelligitur, cur Aristoteles nullibi quaerat, quomodo et a qua causa elementa, quae ex mixtione iterum apparent, producantur: non enim producuntur sed solum separentur. Quae res summi momenti est ad indagandum, quid sit forma

⁵ De gen. et corr. 1, 10; 327 b 27—29.

⁶ Meteor. 1, 3; 339 a 36—37.

mixti; quare postea in hac quaestione ad hanc definitionem redibimus. Nunc autem stabilito conceptu elementi videndum, in quibus corporibus Aristoteles hunc conceptum verificatum seu realizatum esse dicat.

Articulus II. QUAE SINT ELEMENTA ET QUOMODO DIFFERANT.

SUMMARIUM:

1. Elementum ut causa et ut corpus simplex. 2. Quatuor elementa. 3. Differentia quoad gravitatem et levitatem. 4. Quoad activitatem. 5. Non dereliquit sententiam.

1. In hac quaestione, ubi agitur de numero elementorum, attendum ad hoc, quod Aristoteles nomine *στοιχείον* non solum illa corpora vocat in quibus definitionem elementi statutam verificari existimat, sed etiam causam, sicut quando dicit⁷: „*ὅτι μὲν οὖν οὐτε ἐν τῷ στοιχείῳ οὐτε πλείω δυοῖν ἢ τριῶν, φανερόν τούτων δὲ πότερον, καθάπερ εἵπομεν, ἀπορίαν ἔχει πολλήν*“.

(»Non igitur esse unum tantum *στοιχείον* sed neque plura duobus vel tribus clarum est; utrum autem ex his duobus dicendum sit, sicut iam diximus, difficile dictu est«.)

Hic non de eo agitur, quot sint corpora simplicia seu quae non sint mixta, sed quae ratione omnis *γένεσις*, i. e. omne fieri, explicari possit, id quod ex toto contextu patet. Nam statim incipit suo modo solvere illud problema difficile atque tribus capitibus quae sequuntur explicat, quomodo in universum corpora fiant et simplicia et composita. Atque hanc quaestionem difficilem esse dicit.

2. Aristoteles quatuor corpora simplicia seu elementa esse censet: ignem, aërem, aquam, terram. De quo numero tantum abest ut dubitet, ut ea vocet *τὰ τέσσαρα στοιχεῖα*⁸ — cum articulo definito, ita ut sensus sit: nota illa quatuor elementa⁹: „*ποιεῖν διαφορὰν τῶν τεσσάρων στοιχείων*“.

(»Facere differentiam quatuor illorum elementorum«.)

Atque haec elementa enumerat et distinguit⁹: „*φαίνεται πρὸς μὲν τὸ τυχὸν μέγεθος ἄνω φερόμενον, ἐὰν μὴ κὶ τύχη κωλύον ἕτερον, γῆς δὲ κάτω. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ θᾶπτον τὸ*

⁷ Phys. I, 6; 189 b 27—28.

⁸ De coelo 4, 4; 310 a 5—6.

⁹ De coelo 4, 4; 311 a 19—29.

πλείον. ἄλλως δὲ βαρὺ καὶ κοῦφον, οἷς ἀμφοτέρωθεν ὑπάρχει. καὶ γὰρ ἐπιπολάζουσι τῷ αἰθέρι καὶ ὑψίστανται, καθάπερ ἀήρ καὶ ὕδωρ. ἀπλῶς μὲν γὰρ οὐδέτερον τούτων κοῦφον ἢ βαρὺ γῆς μὲν γὰρ ἀμφω κουφότερα (ἐπιπολάζει γὰρ αὐτῇ τὸ τυχὸν αὐτῶν μόριον), πρὸς δὲ βαρύτερα (ὑψίσταται γὰρ αὐτῶν ὁπόσον ἂν ἢ μόριον), πρὸς ἑαυτὰ δὲ ἀπλῶς τὸ μὲν βαρὺ τὸ δὲ κοῦφον ἀήρ μὲν γὰρ ὁπόσος ἂν ἢ, ἐπιπολάζει ὕδατι, ὕδωρ δὲ ὁπόσον ἂν ἢ, ἀέρι ὑψίσταται“.

(»Videtur quaelibet moles ignis sursum ferri, nisi forte aliud quid impediatur, terrae autem quaelibet moles deorsum. Simili autem modo maior moles celerius fertur. Alio modo grave et leve sunt illa, quibus utrumque inest. Nam aliquibus in superficie sunt et aliquibus subsunt, sicut aër et aqua. Simpliciter enim grave aut leve neutrum ex his; nam terra utrumque levius est (super eam enim quaelibet eorum pars manet), igne autem gravius (substat enim ei quantacumque eorum pars). Ad invicem simpliciter alterum est grave, alterum leve; aër enim quantuscumque est supernatatur aquae, aqua autem quantacumque est substat aëri«.)

3. Hic igitur illa quatuor elementa ignis, aër, aqua, terra secundum gravitatem et levitatem distinguuntur, quae in determinatum locum proprium feruntur, nisi impediuntur (et nisi iam in loco proprio sunt): ignis occupat locum supremum seu a centro mundi maxime relate ad cetera elementa remotum, aër locum immediate igni subiacentem, aqua huic immediate subiacentem, terra infimum seu centro mundi maxime propinquum locum occupat.

4. In illo opere, quo problema de natura elementorum, quod in libris 3 et 4 De coelo tractare coepit, perficit, sc. De generatione et corruptione, eadem quatuor elementa agnoscit et enumerat, neque tamen de gravitate et levitate loquitur, sed alias differentias specificas assignat¹⁰: „τὸ μὲν πῦρ θερμὸν καὶ ξηρὸν, ὁ δ' ἀήρ θερμὸν καὶ ὑγρὸν (οἷον ἀτμῆς γὰρ ὁ ἀήρ), τὸ δ' ὕδωρ ψυχρὸν καὶ ὑγρὸν, ἡ δὲ γῆ ψυχρὸν καὶ ξηρὸν“.

(»Ignis est aliquid calidum et siccum, aër calidum et humidum (nam aër quasi vapor est), aqua frigidum et humidum, terra frigidum et siccum est«.)

Quas differentias etiam in opere illo, quo tractatio problematis de generatione et corruptione aliquo modo completur, sc. Meteorologica, retinet¹¹: „τὰ στοιχεῖα τέτταρα συμβέβηκεν εἶναι, ὧν τὰ μὲν δύο ποιητικά, τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρὸν, τὰ δὲ δύο παθητικά, τὸ ξηρὸν καὶ τὸ ὑγρὸν“.

¹⁰ De gen. et corr. 2, 2; 330 b 3—5.

¹¹ Meteor. 4, 1; 378 b 11—13.

(»Elementa quatuor esse contingit, quorum duo activa sunt, sc. calidum et frigidum, duo vero passiva, siccum et humidum«.)

5. Neque tamen Aristoteles suam sententiam de differentia elementorum quoad gravitatem et levitatem dereliquit, sed solum ad eam non attendit in explicanda generatione et corruptione, quia non videntur explicare quaestionem. Patet Aristotelem revera agnoscere etiam in opere »De generatione et corruptione« differentiam elementorum secundum gravitatem et levitatem; nam ad quaestionem, cur corpora non iam dissoluta sint, cum in suum quodque elementum locum tendat, non respondet negando hanc tendentiam, sed ita explicat¹²: „*δηλον ἐκ τούτων ὅτινες ἀποροῦσιν, διὰ τί ἐκάστου τῶν σωμάτων εἰς τὴν οἰκίαν φερομένου χώραν ἐν τῷ ἀπείρῳ χρόνῳ οὐ διεσπᾶσι τὰ σώματα. αἴτιον γὰρ τούτου ἐστὶν ἢ εἰς ἀλλήλα μετέβασις· εἰ γὰρ ἕκαστον ἔμενεν ἐν τῇ αὐτοῦ χώρᾳ καὶ μὴ μετέβαλλεν ὑπὸ τοῦ πλησίον, ἤδη ἂν διεσπῆκεσαν. μεταβάλλει μὲν οὖν διὰ τὴν φορὰν διπλῆν οὖσαν διὰ δὲ τὸ μεταβάλλειν οὐκ ἐνδέχεται μένειν οὐδὲν αὐτῶν ἐν οὐδεμίᾳ χώρᾳ τεταγμένη*“.

(»Ex his manifestum est id quod aliqui solvere nequeunt cur, cum in suum quodque locum corpus feratur, in infinito tempore corpora non ab invicem discesserint. Huius enim ratio in eo est, quod aliud in aliud mutatur. Si enim in suo quodque loco maneret nec a vicino mutaretur, iam discessissent. Mutantur enim, quia duplex latio est. Propterea autem quod mutantur, nullum ex iis in statuto loco permanet«.)

Sicilicet elementa, quamquam simplicia sunt, ex Aristotelis sententia, tamen ex eiusdem sententia et fiunt seu generantur et intereunt seu corrumpuntur.

Articulus III. DE ELEMENTORUM GENERATIONE ET CORRUPTIONE.

SUMMARIUM:

1. Elementa non sunt aeterna. 2. Cyclica generatio. 3. Quomodo non fiant. 4. Quomodo fiant suppositis differentiis secundum gravitatem: a) differentiae elementorum quoad gravitatem et levitatem mutantur; b) materia manet; c) dare vel accipere esse; d) materia non amittit existentiam; e) differentiae sunt passiones; f) recapitulatio. 5. Quomodo fiant suppositis differentiis activis et passivis: a) differentiae activae et passivae; b) pugna; c) comparatio cum mixtione; d) quid remaneat. 6. Confirmatur ex modo, quo omnis generatio ab Aristotele explicatur: a) difficultas ato-

¹² De gen. et corr. 2, 10; 337 a 3—15.

mistarum; b) responsum; c) materia est nonens non simpliciter, sed sec. quid; d) obiectio ex eo, quod elementum est substantia; e) fieri simpliciter et sec. quid; f) etiam substantia fit ex praeeistente et permanente; g) suppositum est unum numero, specie vero duo; h) forma et privatio sunt accidens materiae, non totius substantiae; i) Aristoteles non sibi contradicit.

I. Elementa non esse aeterna et incorruptibilia sed fieri et corrumpi Aristoteles clare profitetur. Ita¹³: „ἐπισκεπτόν δὲ πρῶτον πότερον αἰδία ἔσιν ἢ γινόμενα φθείρεται τούτου γὰρ δειχθέντος φανερόν ἔσται καὶ πὸς ἅπαντα καὶ ποιὰ ἔσιν. αἰδία μὲν οὖν εἶναι ἀδύνατον ὁρῶμεν γὰρ καὶ πῦρ καὶ ὕδωρ καὶ ἕκαστον τῶν ἀπλῶν σωμάτων διαλυόμενον“.

(»Videndum est primo, utrum aeterna sint an fiant et corrumpantur; quodsi enim hoc demonstratum fuerit, clarum etiam erit, quot sint et qualia. Iam vero aeterna esse impossibile est; videmus enim et ignem et aquam et unumquodque aliud simplex corpus dissolvi«.)

Nam Aristoteles necessario coniuncta esse docet aeternum et necessarium et ingenerabile et incorruptibile. Ita¹⁴: εἴτε τι ἀγέννητον, αἰδίον, εἴτε τι ἀφθαρτον, αἰδίον.

(»Si quid ingenerabile est, aeternum est, et si quid incorruptibile, aeternum est«.)

Et¹⁵: „εἰ ἔσιν ἐξ ἀνάγκης, αἰδίον ἔσιν, καὶ εἰ αἰδίον, ἐξ ἀνάγκης. καὶ εἰ ἡ γένεσις τοίνυν ἐξ ἀνάγκης, αἰδίος ἡ γένεσις τούτου, καὶ εἰ αἰδίος, ἐξ ἀνάγκης“.

(»Si necessarium est, aeternum est, et si aeternum, necessarium est. Ergo etiam generatio, si necessaria est, aeterna est huius generatio, et si aeterna est, necessaria est«.)

Neque tamen hanc aeternam generationem Aristoteles ita intelligit, ut numero eadem res generata ab aeterno sit, sed solum series generationum seu cyclus generationum, ut clare exponit iis, quae immediate sequuntur¹⁶: εἰ ἄρα τινὸς ἐξ ἀνάγκης ἀπλῶς ἡ γένεσις, ἀνάγκη ἀνακυκλεῖν καὶ ἀνακάμπτειν“.

(»Si cuius igitur ex necessitate generatio, necesse est cyclo moveri et redire«.)

2. Quam cyclicam generationem ita explicat¹⁷: „ἀρχὴ δὲ τῆς σκέψεως πάλιν αὕτη, πότερον ὁμοίως ἅπαντα

¹³ De coelo 3, 6; 304 b 23—27.

¹⁴ De coelo 1, 11; 282 a 32—b 1.

¹⁵ De gen. et corr. 2, 10; 338 a 1—3.

¹⁶ De gen. et corr. 2, 10; 338 a 4—5.

¹⁷ De gen. et corr. 2, 10; 338 b 11—19.

ἀνακάμπει ἢ οὐ, ἀλλὰ τὰ μὲν ἀριθμῶ, τὰ δὲ εἶδει μόνον. ὅσων μὲν οὖν ἀφθαρτος ἢ οὐσία ἢ κινουμένη, φανερόν ἐστι καὶ ἀριθμῶ ταῦτὰ ἔσται (ἢ γὰρ κίνησις ἀκολουθεῖ τῷ κινουμένῳ), ὅσων δὲ μὴ ἀλλὰ φθαρτῆ, ἀνάγκη τῷ εἶδει, ἀριθμῶ δὲ μὴ ἀνακάμπειν. διὸ ὕδωρ ἐξ ἀέρος καὶ ἀήρ ἐξ ὕδατος εἶδει ὁ αὐτός, οὐκ ἀριθμῶ. εἰ δὲ καὶ ταῦτα ἀριθμῶ, ἀλλ' οὐχ ὧν ἡ οὐσία γίνεται οὐσα τοιαύτη οἷα ἐνδέχεσθαι μὴ εἶναι.

(»Principium considerationis iterum hoc, utrum omnia redeant necne, sed quaedam numero, quaedam specie tantum. Iam, quorum substantia incorruptibilis est, quae movetur, manifesto etiam numero eadem erunt (motus enim sequitur illud quod movetur), quorum vero non sed corruptibilis, necesse est redire specie, non numero eadem. Propterea aqua ex aëre et aër ex aqua specie idem, non numero. Sed etiamsi haec numero, tamen illa non, quorum substantia fit, cum talis sit qualem contingit non esse.«.)

Cum igitur elementa corruptibilia esse videat Aristoteles, etiam generabilia esse affirmat¹⁸: „φαμέν δὲ πῦρ καὶ ἀέρα καὶ ὕδωρ καὶ γῆν γίνεσθαι“.

(»Dicimus ignem et aërem et aquam et terram generari.«.)

Et¹⁹: „ἄλλο μὲν γὰρ ἐξ ἄλλου σῶμα γίνεσθαι δυνατόν, οἷον ἐξ ἀέρος πῦρ.“

(»Corpus fieri aliud ex alio possibile est, ut ex aëre ignem.«.)

3. Quomodo elementa fiant, Aristoteles primo explicat negative seu quomodo non fiant²⁰: „ἐπεὶ δ' οὔτε ἐξ ἀσωμάτου γίνεσθαι δυνατόν οὔτ' ἐξ ἄλλου σώματος, λείπεται ἐξ ἀλλήλων γίνεσθαι“.

(»Quoniam neque ex incorporeo fieri possibile est neque ex alio corpore, relinquitur ex invicem fieri.«.)

Haec est conclusio totius inquisitionis eodem capite 6 factae: nullum elementum fieri potest ex aliquo, quod non sit corpus; sed neque ex aliquo alio corpore, quod non sit elementum. (Ubi animadvertendum Aristotelem non negare elementum posse fieri a b aliquo incorporeo, sed ex incorporeo, ita ut hac doctrina non negetur elementum a Deo immediate producti seu creati.) Elementum non posse fieri ex incorporeo Aristoteles affirmat, quia vacuum repugnare censet, — ergo illud »incorporeum« non intelligit idem ac spirituale, sed vacuum —; ex alio autem corpore, quod non sit elementum, fieri posse negat

¹⁸ Meteor. 1, 3; 339 a 36—37.

¹⁹ De coelo 3, 2; 302 a 3—4.

²⁰ De coelo 3, 6; 305 a 31—32.

propterea, quia ita elementum non esset elementum seu primitivum corpus.

In explicando modo, quo elementum aliud ex alio fiat, tria possibilìa consideranda esse²¹: „πάλιν οὖν ἐπισημαίνονται τὴν ὁ τρόπον τῆς ἐξ ἀλλήλων γενέσεως, πότερον ὡς Ἐμπεδοκλῆς λέγει καὶ Δημόκριτος, ἢ ὡς οἱ εἰς τὰ ἐπίπεδα διαλύονται, ἢ ἔσιν ἄλλος τις τρόπος παρὰ τούτους“.

(»Iterum ergo considerandum, qui sit modus generationis quo aliud ex alio fiat, utrum sicut Empedocles et Democritus dicunt, an sicut illi dicunt, qui in planities resolvunt, an aliquis alius modus praeter hos sit«.)

Illum modum, quem Empedocles et Democritus proposuerunt, Aristoteles reiicit, eo quod in eorum sententia non habeatur verum fieri (γίγνεσθαι) sed solum secerni (ἐκκρίνεσθαι) quasi ex aliquo vase²²: „οἱ μὲν οὖν περὶ Ἐμπεδοκλέα καὶ Δημόκριτον λανθάνουσιν αὐτοὶ αὐτοὺς οὐ γενέσθαι ἐξ ἀλλήλων ποιοῦντες, ἀλλὰ φαινομένην γενέσθαι ἐνυπάρχον γὰρ ἕκαστον ἐκκρίνεσθαι φασιν, ὥσπερ ἐξ ἀγγείου τῆς γενέσεως οὐσης, ἀλλ' οὐκ ἔκ τινος ὕλης, οὐδὲ γίγνεσθαι μεταβάλλοντος“.

(»Illi, qui Empedoclem et Democritum sequuntur, seipsos celant, quod non nisi apparentem generationem ex invicem faciunt; nam non nisi id, quod iam est, secerni dicunt, acsi ex aliquo vase generatio esset non autem ex quadam materia, et acsi generari non esset eius, quod mutatur«.)

Etiam illorum explicationem respicit, qui dicunt elementa inter se differre sola figura, ita ut mutata figura etiam aliud elementum fiat. Quam explicationem duplici modo proponi dicit: aliquos censere elementum fieri aliud ex alio eo, quod figura mutetur, alios vero eo, quod elementum in planities dividatur. Ita²³: „... διχῶς ἢ γὰρ τῇ μετασχηματίσει, καθάπερ ἐκ τοῦ αὐτοῦ κηροῦ γίνονται ἂν σφαῖρα καὶ κύβος, ἢ τῇ διαλύσει τῇ εἰς τὰ ἐπίπεδα, ὥσπερ ἔνιοι φασιν“.

(»... duplici modo: aut enim transfiguratione, sicut ex eadem cera fieri potest et sphaera et cubus; aut resolutione in planities, sicut aliqui dicunt«.)

Utramque sententiam reprobatur praesertim, quia ita elementum esset indivisibile non solum in specie diversas, sed etiam in specie easdem partes²⁴: „εἰ μὲν οὖν τῇ μετασχηματίσει, συμβαίνει ἐξ ἀνάγκης ἄτομα λέγειν τὰ σώματα“.

²¹ De coelo 3, 7; 305 a 33—b 1.

²² De coelo 3, 7; 305 b 1—5.

²³ De coelo 3, 7; 305 b 29—31.

²⁴ De coelo 3, 7; 305 b 31—33.

(»Quodsi transfiguratione sc. aliud elementum ex alio fit, in hac sententia accidit, ut necessario corpora dicantur esse indivisibilia«.)

Praeterea experientia constat elementa, praesertim aquam et aërem, non habere propriam figuram, sed figuram vasis, quo continentur²⁵: „φαίνεται πάντα μὲν τὰ ἀπλᾶ σώματα σχηματιζόμενα τῷ περιέχοντι τόπῳ, μάλιστα δὲ τὸ ὕδωρ καὶ ὁ ἀήρ.

(»Videntur omnia corpora simplicia figuram accipere a loco circumdante, praesertim aqua et aër«.)

Denique in hac sententia elementa non possunt continuum constituere, quare neque carnem neque os neque ullum aliud corpus continuum²⁶: „πρὸς δὲ τούτοις πῶς ἐνδέχεται γίνεσθαι σάρκα καὶ ὀστοῦν ἢ ὀτιοῦν σῶμα τῶν συνεχῶν, οὔτε γὰρ ἐξ αὐτῶν τῶν στοιχείων ἐγγωρεῖ διὰ τὸ μὴ γίνεσθαι συνεχὲς ἐκ τῆς συνθέσεως, οὔτ' ἐκ τῶν ἐπιπέδων συντιθεμένων“.

(»Praeterea, quomodo sc. in hac sententia caro et os aut quodlibet aliud corpus continuum fieri potest? Neque enim ex ipsis elementis, nam per meram compositionem non fit continuum, neque ex compositione planitierum«.)

Atque totam hanc argumentationem breviter concludit²⁷: „ὅτι μὲν οὖν οὐ τοῖς σχήμασι διαφέρει τὰ στοιχεῖα, φανερόν ἐκ τῶν εἰρημένων.

(»Non igitur elementa figuris inter se differre, ex iis quae dicta sunt clarum est«.)

4. Reiecto primo et secundo modo, quo elementum aliud ex alio fiat, tertius modus relinquitur, que Aristoteles initio argumentationis commemoravit. a) In quo hic modus consistat, Aristoteles iam declarare incipit. Quod ut praestet, differentias maxime proprias inter singula elementa exponere aggreditur²⁸: „ἐπεὶ δὲ κυριώταται διαφοραὶ σωμάτων αἴτε κατὰ τὰ πάθη καὶ τὰ ἔργα καὶ τὰς δυνάμεις (ἐκάστου γὰρ εἶναι φάμεν τῶν φύσει καὶ ἔργα καὶ πάθη καὶ δυνάμεις), πρῶτον ἂν εἴη περὶ τούτων λεκτέον, ὅπως θεωρήσαντες ταῦτα λάβωμεν τὰς ἐκάστου πρὸς ἕκαστον διαφοράς“.

(»Quoniam autem maxime propriae differentiae corporum illae sunt, quae sunt secundum passiones et opera et potentias uniuscuiusque enim eorum, quae natura sunt, et opera et passiones et potentias dicimus esse,

²⁵ De coelo 3, 8; 306 b 9—11.

²⁶ De coelo 3, 8; 306 b 23—25.

²⁷ De coelo 3, 8; 307 b 18—19.

²⁸ De coelo 3, 8; 307 b 19—24.

primo de his dicendum fuerit, ut haec speculati differentias uniuscuiusque ab unoquoque accipiamus«.)

Quas differentias primo ex gravitate et levitate elementorum repetit, quae ex Aristotelis sententia in aliqua vi consistunt, quae ratio sit, cur corpora in determinatum locum ferantur, nisi impediuntur²⁹: „βαρὺν γὰρ καὶ κοῦφον τῷ δύνασθαι κινεῖσθαι φυσικῶς πως λέγομεν. ταῖς δὲ ἐνεργείαις ὀνόματ' αὐτῶν οὐ κεῖται, πλὴν εἴ τις οἴοιτο τὴν ῥοπὴν εἶναι τοιοῦτον“.

(»Grave et leve dicimus aliquid eo, quod naturaliter quodam modo moveri potest. Activitas autem harum potentiarum proprium nomen non habet, nisi quis existimaverit propensionem esse tale nomen«.)

Iam ad differentias elementorum accedit³⁰: „τὰς δὲ διαφορὰς καὶ τὰ συμβαινόντα περὶ αὐτὰ νῦν λέγομεν. πρῶτον μὲν οὖν διωρίσθω, καθάπερ φαίνεται πᾶσι, βαρὺν μὲν ἀπλῶς τὸ πᾶσιν ὑφιστάμενον, κοῦφον δὲ τὸ πᾶσιν ἐπιπολάζον. ἀπλῶς δὲ λέγω εἰς τε τὸ γένος βλέπων καὶ ὅσοις μὴ ἀμφοτέρω ὑπάρχει οἷον φαίνεται πρὸς μὲν τὸ τυχόν μέγεθος ἄνω φερόμενον, εἴαν μὴ τι τύχη κωλύον ἕτερον, γῆς δὲ κάτω τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ θᾶπτον τὸ πλεῖον ἄλλως δὲ βαρὺν καὶ κοῦφον, οἷς ἀμφοτέρω ὑπάρχει καὶ γὰρ ἐπιπολάζουσί τισι καὶ ὑφίστανται, καθάπερ ἀήρ καὶ ὕδωρ· ἀπλῶς μὲν γὰρ οὐδέτερον τούτων κοῦφον ἢ βαρὺν· γῆς μὲν γὰρ ἄμφω κουφότερα (ἐπιπολάζει γὰρ αὐτῇ τὸ τυχόν αὐτῶν μόριον), πρὸς ἑαντὰρ δὲ ἀπλῶς τὸ μὲν βαρὺν τὸ δὲ κοῦφον ἀήρ μὲν γὰρ ὀπίσσω ἂν ἦ, ἐπιπολάζει ὕδατι, ὕδωρ δὲ ὀπίσσω ἂν ἦ, ἀέρι ὑφίσταται“.

(»Differentias et ea quae circa ipsa accidunt nunc dicamus. Primum igitur determinatum sit, sicut omnibus videtur simpliciter grave esse id, quod omnibus subest, simpliciter leve autem, quod super omnia manet. Simpliciter autem dico et in genus respiciens et quibus non utrumque inest; sicut videtur quaelibet moles ignis sursum ferri, nisi forte quid impediatur, terrae autem deorsum; et eodem modo etiam celerius, si maior est moles. Alio modo grave et leve est aliquid ex iis, quibus utrumque inest; nam et super aliqua et sub aliquibus sunt, sicut aër et aqua; neuter enim ex his simpliciter levis aut gravis est; uterque levior est quam terra, nam quaelibet eorum pars super hanc manet, inter se autem ita se habent, ut alterum sit grave alterum leve; aër enim quantuscumque est, super aquam manet, aqua autem quantacumque est, aëri subest«.)

Hae sunt igitur differentiae, quibus quatuor elementa inter se differunt et quae ratio sunt, cur suum quodque elementum locum habet, in quem sponte fertur, nisi impeditur.

²⁹ De coelo 4, 1; 307 b 31—33.

³⁰ De coelo 4, 4; 311 a 15—29.

Stabilita autem differentia, qua elementa inter se differunt, quaeritur, quomodo elementum aliud ex alio fieri possit. Scilicet elementum eo mutatur, quod illa potentia in qua consistit eius gravitas aut levitas mutatur et fit illud aliud elementum, cuius potentiam seu tendentiam accipit³¹: „*ὅταν μὲν ὀδὴν γίννηται ἐξ ὕδατος ἀήρ καὶ ἐκ βαρέος κοῦφον, ἔρχεται εἰς τὸ ἄνω αἶμα δ' ἐστὶ κοῦφον καὶ οὐκέτι γίννηται, ἀλλ' ἐκεῖ ἐστίν*“.

(»Quodsi igitur ex aqua aër, et ex gravi leve fit, ascendit sursum. Simul autem leve est, et iam non fit, sed ibi est«.)

Ideo mutare elementum significat aliquid, facere grave aut leve; id quod grave aut leve facit, vocatur *βαρυντικόν* aut *κουφιστικόν*³²): „*εἰς τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω κινητικόν μὲν τὸ βαρυντικόν καὶ τὸ κουφιστικόν*“.

(»Id quod sursum et deorsum movet, gravefaciens et levefaciens est«.)

Ulterius hanc quaestionem explicat eo quod dicit³³: „*δύναται μεταβάλλειν εἰς ἄλληλα χωριζομένων τῶν κατὰ πάθη διαφορῶν*“.

(»Possunt aliud in aliud mutari eo, quod separantur quae secundum passiones sunt differentiae«.)

Ergo illud »grave aut leve facere« in eo consistit, quod aliqua differentia aufertur, quae ad passiones refertur: sc. grave fit aliquid eo, quod levitatem amittit, et leve fit eo, quod gravitatem amittit. Nam omne corpus necessario est aut grave aut leve, quia necessario aliquem motum naturalem habet, quod ita probat³⁴: „*ὅτι δ' ἀναγκαῖον ὑπάρχειν κίνησιν τοῖς ἀπλοῖς σώμασι φύσει τινὰ πᾶσιν, ἐκ τῶνδε δῆλον. ἐπεὶ γὰρ κινούμενα φαίνεται, κινεῖσθαι γε ἀναγκαῖον βίᾳ, εἰ μὴ οἰκείαν ἔχει κίνεσιν τὸ δὲ βίᾳ καὶ παρὰ φύσιν ταυτίον. ἀλλὰ μὴν εἰ παρὰ φύσιν ἐστὶ τις κίνησις, ἀνάγκη εἶναι καὶ κατὰ φύσιν, παρ' ἣν αὐτή*“.

(»Necessario autem simplicibus corporibus inesse aliquem naturalem motum ex hisce patet. Quoniam videntur moveri, necesse est ea moveri violenter, nisi proprium motum habent; iam vero violenter et contra naturam idem est. Quodsi vero aliquis motus est, contra naturam, necesse est esse etiam secundum naturam, contra quem ille est«.)

Etiamsi hoc argumentum legitimum forte non est, quia illa disiunctio inter motum secundum naturam et contra natu-

³¹ De coelo 4, 3; 311 a 1—3.

³² De coelo 4, 3; 310 a 31—32.

³³ De coelo 3, 8; 306 b 20—22.

³⁴ De coelo 3, 2; 300 a 20—25.

ram tertium admittere membrum videtur, motum sc. ad quem corpus indifferenter se habeat: tamen ostendit quid Aristoteles senserit, omne videlicet corpus motum suum habere, ita ut nunquam illo carere possit, nisi forte impediatur, ut antea dictum est³⁵: „φερόμενον, εἰ μὴ τι τύχη κωλύον ἕτερον.

(»Fertur, nisi forte sit aliquid, quod impediat«.)

Ergo ex Aristotelis sententia omne elementum, si unam suam tendentiam naturalem in locum aliquem determinatum amittit, aliam accipit, nec sine ulla remanere potest.

Ex omnibus iis, quae dicta sunt, ita mutationem elementi alius in aliud ab Aristotele concipi dicendum est: Omne elementum in se vim habet, qua in determinatum locum ex se ipso fertur seu tendit, nisi impediatur, qui locus propterea locus proprius illius elementi vocatur³⁶: „ἄλογον, εἰ μὴ τίς ἐστω τόπος ὕδατος ὥσπερ τῶν ἄλλων στοιχείων“

(»Ratio non est, cur non sit aliquis locus aquae sicut et ceterorum elementorum«.)

Alibi³⁷ Aristoteles loquitur de τὸ φέρεσθαι εἰς τὸν αὐτοῦ τόπον (ferri in suum locum) elementorum.

Iam vero illa vis, gravitas aut levitas, ab elemento separari potest, et, si utraque in eodem elemento simul est ut in aqua et aëre, etiam alterutra separari potest ita, ut altera maneat. Sic quando aër in ignem mutatur, gravitas ab aëre separatur et remanet levitas; aut quando aqua in terram mutatur, separatur levitas et remanet gravitas. Imo utraque remanente praevalet mutari potest, sicut quando ex aqua, in qua gravitas praevalet, aër fit, in quo levitas gravitatem excedit.

Quando ex elemento alio aliud fit, elementum quidem alterum desinit et alterum incipit esse, sed solum elementum qua tale; nam gravitas et levitas separari dicitur³⁸: „δύνανται μεταβάλλειν εἰς ἄλληλα χωριζομένων τῶν κατὰ πάθη διαφορῶν.

(»Possunt mutari aliud in aliud eo, quod separantur eae, quae secundum passiones sunt, differentiae«.)

Id quod dici non posset, si non solum differentiae sed etiam illud in quo differentiae sunt, desineret.

³⁵ De coelo 4, 4; 311 a 20.

³⁶ Meteor. 2, 2; 355 a 35—b 1.

³⁷ De coelo 4, 3; 310 a 20—22, 33—34, b 10—11; ib. 311 a 13—14.

³⁸ De coelo 3, 8; 306 b 20—22.

b) Propterea Aristoteles dicit materiam esse in elemento utroque, in illo ex quo et in illo quod ex priore fit, eandem re et solum ratione distinctam³⁹: *καὶ ἐν ἀσπῆ τῆ ὕλη τῆ τοῦ βαρέος : αἰ κούφου, ἣ μὲν τοιοῦτον δυνάμει, βαρέος ὕλη, ἣ δὲ τοιοῦτον, κούφου καὶ ἔστι μὲν ἡ ἀσπῆ, τὸ δ' εἶναι οὐ ταῦτόν, ὡσπερ καὶ τὸ νοσερόν καὶ τὸ ὑγιαστόν, τὸ δ' εἶναι οὐ ταῦτόν“.*

(»In ipsa quoque materia gravis et levis, quatenus est tale potentia, materia gravis est; quatenus autem tale est potentia, levis. Est autem materia eadem, eius tamen esse non est idem; sicut etiam aegrotum et sanabile, esse autem non est idem«.)

Distinctio realis et distinctio rationis ita definitur: Illa distinctio est realis, quae est inter illa concreta, quae non possunt praedicari in recto de uno eodemque subiecto. Ita inter corpus et animam distinctio realis est, quia nihil est, quod possit dici corpus et anima. Homo neque corpus neque anima est, sed et corpus et animam habet. Hic homo et ille homo realiter distinguuntur, quia nihil est, quod possit esse vel dici hic et ille homo. Quare realiter distincta illa concreta sunt, quae subiecto differunt; et viceversa: quae subiecto differunt, realiter differunt. Loco »subiecto« dicitur etiam »numero« differre, quia subiecta numerantur. Quae subiecto differunt, sunt numero plura, quae autem subiecto sunt idem, numero sunt unum. Dicitur etiam »re« differre, quia subiectum est res.

Rationis autem distinctio est inter illa concreta, quae de uno eodemque subiecto praedicari possunt. Ita animal et rationale de homine in recto praedicari possunt: homo et animal et rationale est, non habet. Quare ratione distincta ea sunt, quae subiecto idem sunt, conceptu autem differunt; et viceversa: quae conceptu distinguuntur, subiecto autem identica sunt, ratione distinguuntur. Ideoque ratione tantum distincta sunt numero unum et idem.

Agitur de distinctione inter concreta. Abstracta enim in oppositione ad concreta, praedicari omnino non possunt in recto, sed solum in obliquo: homo est animal, non animalitas, sed animalitatem habet; humanitas autem neque est animal neque animalitas nec

³⁹ De coelo 4, 4; 312 a 17—20.

animalitatem habet. Ideoque abstracta, in oppositione ad concreta, se habent simili modo ac individua.

Atque ita intelligitur etiam illa definitio distinctionis realis et distinctionis rationis, secundum quam »realiter distincta sunt ea, quae non sunt idem independenter a mentis consideratione; ratione autem distincta sunt ea, quae non sunt idem dependenter a mentis consideratione«. Independentis a mentis consideratione est subiectum, quod praedicatis subest et quod ipsum praedicatum esse nequit, quidquid autem praedicari potest, a mentis consideratione abstrahente dependet; subiectum autem ipsum in omni abstractione supponitur.

Ergo materia illius elementi quod ex altero factum est a materia prioris elementi ita differt sicut sanabile ab aegroto, i. e. ratione tantum. Unde etiam patet hic illud »esse« non intelligi esse existentiae sed esse essentiae, sicut saepissime ab Aristotele εἶναι (esse) intelligitur essentia seu quiditas rei, non existentia; id quod iam ex nomine ipso essentiae manifestum est „τὸ τί ἦν εἶναι“, quae definitione exprimitur⁴⁰: „τὸ τί ἦν εἶναι λέγεται εἶναι ἢ ἐκάστου οὐσία.

(»Quodquid erat esse dicitur esse substantia cuiusque«.)

Et⁴¹: „ἔστιν ὁ ὁρισμὸς ὁ τοῦ τί ἦν εἶναι λόγος“.

(»Definitio est dictio, qua exprimitur quodquid erat esse«.)

Non enim definitur esse existentiae, sed esse essentiae. Atque de hoc esse essentiae Aristoteles loquitur, quando dicit⁴²: „ἐκάστῳ τῶν ὄντων ἔν ἐστι τὸ εἶναι ὅπερ ἐστίν“.

(»Unicuique eorum, quae sunt, unum est esse, quod sunt«.)

Non enim dicitur »unum esse, quo sunt« sed »quod sunt«. Et propterea unumquodque ens unam tantum definitionem habere⁴³: „ὥστ' εἰ πλείους ἔσονται τοῦ αὐτοῦ ὁρισμοί, ταῦτόν ἐσται τῷ ὀριζομένῳ τὸ εἶναι ὅπερ καθ' ἐκάτερον τῶν ὁρισμῶν δηλοῦται. ταῦτα δ' οὐ ταυτά ἐσιν, ἐπειδὴ οἱ ὁρισμοὶ ἕτεροι.

(»Ergo si plures erunt eiusdem definitiones, idem erit definito illud esse, quod secundum utramque definitionem manifestatur. Haec autem non sunt eadem, quoniam diversae sunt definitiones«.)

⁴⁰ Met. Z, 6; 1031 a 18.

⁴¹ Met. Z, 5; 1031 a 12.

⁴² Topic. 6, 4; 141 a 35.

⁴³ Topic. 6, 4; 141 a 35—b 1.

Quare illud esse, quod definitione exprimitur, ab Aristotele intelligitur id quod concipitur seu conceptus obiectivus. Iam vero quia eadem res sub diverso respectu concipi potest, sicut vulnus quatenus est aliqua aegritudo et quatenus est aliquid sanabile, ideo eadem res diversum simul esse essentiae habere potest, unum tamen solum esse adaequatum.

c) Unde etiam patet, quid ex Aristotelis sententia significet »dare alicui rei esse« aut »accipere esse«: sc. quando agitur de esse essentiae, intelligitur »efficere, ut concipi possit« aut »accipere aliquam determinationem, ita ut novo aliquo conceptu concipi possit«. Atque idem valet de quocumque esse in ordine essentiae seu conceptibilitatis, de esse substantiali et accidentali: »dare esse substantiale« aut »esse accidentale« significat »efficere ut concipi possit tamquam illa substantia cuius esse dat« aut »efficere ut concipi possit tamquam habens illud accidens cuius esse dat«. Id quod etiam in iis, quae sequentur, ubique conspicietur.

d) Quoniam igitur, secundum Aristotelem, materia elementi illius ex quo aliud fit et eius quod fit, non nisi ratione seu conceptu distinguitur, materia quando elementum aliud ex alio fit, non existentiam suam amittit et novam accipit, sed solum esse aliquod essentiae seu conceptibilitatis. Nam si Aristoteles intelligeret esse existentiae, non solum esse essentiae commemoraret. Quare sententia illa secundum quam in mutatione elementi alius in aliud materia etiam novam existentiam accipit, non est sententia Aristotelis.

e) Idem sequitur ex eo, quod differentiae elementorum sunt passiones⁴⁴: *„οὕτω καὶ τὰ στοιχεῖα δεῖ νομίζειν ὡσερ ἕλην εἶναι τοῖς συνθέτοις. διὸ καὶ δύναται μεταβάλλειν εἰς ἄλληλα χωριζομένων τῶν κατὰ πάθη διαφορῶν.*

(»Sic etiam necesse est elementa considerare quasi sint materia compositis. Propterea etiam possunt in invicem transire eo, quod separantur eae quae secundum passiones sunt differentiae«.)

Iam vero *πάθη* — passiones — ab Aristotele opponuntur substantiae. Ita⁴⁵: *„λέγω δ' οὐσίας μὲν*

⁴⁴ De coelo 3, 8; 306 b 19—22.

⁴⁵ De coelo 3, 1; 298 a 29—b 1.

τά τε ἀπλᾶ σώματα, οἷον πῦρ καὶ γῆν καὶ τὰ σύστοιχα τούτους καὶ ὅσα ἐκ τούτων, οἷον τὸν τε σύνολον οὐρανὸν καὶ τὰ μέρη αὐτοῦ, καὶ πάλιν τὰ τε ζῶα καὶ τὰ φυτότα καὶ τὰ μέρη τούτων πάθη δὲ καὶ ἔργα τὰς τε κινήσεις τὰς τούτων ἐκάστων καὶ τῶν ἄλλων, ὅσων ἐστὶν αἷτια ταῦτα κατὰ τὴν δύναμιν τὴν ἑαυτῶν, ἔτι δὲ τὰς ἀ' λωιώσεις καὶ τὰς εἰς ἄλληλα μεταβάσεις“.

(»Dico substantias corpora simplicia puta ignem et terram et quae cum iis sunt elementa et quae ex his, puta universum coelum eiusque partes, et iterum animalia et plantas eorumque partes, passiones autem et opera et motus uniuscuiusque ex his et aliis, quorum causa sunt secundum suam potentiam, et etiam alterationes et transitus alius in aliud«.)

Neque obstat, quod differentia elementi est eius εἶδος — species; nam etiam haec ex sententia Aristotelis πάθος — passio — est. Ita⁴⁶: „ἔστι δὲ τὰ αἷτια τὰ περὶ τὴν ὕλην δύο, τὸ τε ποιοῦν καὶ τὸ πάθος, τὸ μὲν ποιοῦν ὡς ὄθεν ἢ κίνησις, τὸ δὲ πάθος ὡς εἶδος“.

(»Causae circa materiam sunt duae, faciens et passio; faciens tamquam id unde motus est, passio autem tamquam species«.)

Ergo Aristoteles differentiam illam qua elementum aliud ab alio differt, passionem esse dicit, quam substantiae elementi opponit et ab hac separari posse censet, ita, ut substantia eadem maneat et solum novum respectum acquirat. Neque tamen illam substantiam Aristoteles manere dicit, in qua definitio elementi verificatur, sed illam quam ὕλη — materia — vocat.

f) Ex quibus omnibus sequitur elementum aliud ex alio fieri secundum Aristotelem, eo quod materia eius, numero eadem et cum eadem existentia manens, loco illius differentiae, quam hucusque habebat tamquam passionem, aliam accipit.

5. Eodem modo sed uberius et clarius problema, quomodo ex elemento alio aliud fiat, ulterius evolvit in opere quod inscribitur *Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς* — De generatione et corruptione seu de ortu et interitu rerum, quae explicatio

a) his fere continetur: unumquodque elementum duas differentias seu qualitates habet, quae eius speciem constituunt: ignis est calidus et siccus, aër calidus et humidus, aqua frigida et humida, terra frigida et sicca; siccitas opponitur humiditati,

⁴⁶ Meteor. 4, 5; 382 a 27—29.

caliditas frigiditati; opposita in invicem agere et superare possunt et sibi assimilare. Ita aër in ignem agere, quia sibi oppositi sunt, non quoad caliditatem, sed humiditatem, nam calidus uterque est, ignis autem est siccus et aër humidus; ergo si aër sua humiditate siccitatem ignis vincit et sibi assimilat, ex igne fit aër.

Itaque primo differentias elementorum statuit⁴⁷: „τὸ μὲν πῦρ θερμὸν καὶ ξηρὸν, ὁ δ' αἴθρ θερμὸν καὶ ὑγρὸν (οἶον ἀμίξ γὰρ ὁ αἴθρ), τὸ δ' ὕδωρ ψυχρὸν καὶ ὑγρὸν, ἡ δὲ γῆ ψυχρὸν καὶ ξηρὸν.

(«Ignis est calidum et siccum sc. elementum, aër calidum et humidum nam quasi vapor est aër, aqua autem frigida et humida, terra frigida et sicca».)

Illae qualitates vocantur ἐναντιώσεις — contrarietates⁴⁸: „... ἐναντιώσεις, λέγω δ' οἶον θερμότης καὶ ψυχρότης“.

(«... contrarietates, dico e. gr. caliditatem et frigiditatem».)

Non illae duae qualitates, quae una σύζευξις — coniunctio — unius elementi eiusque species sunt, sibi invicem oppositae dicuntur, sed aliis, sc. caliditas frigiditati, siccitas humiditati contraria est⁴⁹: „ἐπι δὲ τέτταρα τὰ στοιχεῖα, τῶν δὲ τεττάρων ἕξ αἱ συζεύξεις, τὰ δ' ἐναντία οὐ πέφυκε συνδυάζεσθαι (θερμὸν γὰρ καὶ ψυχρὸν εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ πάλιν ξηρὸν καὶ ὑγρὸν ἀδύνατον), φανερὸν ὅτι τέτταρες εἴονται αἱ τῶν στοιχείων συζεύξεις, θερμοῦ καὶ ξηροῦ, καὶ θερμοῦ καὶ ὑγροῦ, καὶ πάλιν ψυχροῦ καὶ ὑγροῦ, καὶ ψυχροῦ καὶ ξηροῦ“.

(«Quoniam quatuor elementa sunt, quatuor autem sex coniunctiones binorum habet, contraria autem coniungi nequeunt, calidum enim et frigidum nequit esse idem neque iterum siccum et humidum, clarum est quatuor futuris esse combinationes elementorum: calidi et sicci, calidi et humidi, et iterum frigidi et humidi, frigidi et sicci».)

b) Deinde ipsum modum explicat quo elementum aliud ex alio fiat⁵⁰: „ἐκ πυρὸς μὲν ἔσται αἴθρ θατέρον μεταβάλλοντος (τὸ μὲν γὰρ ἦν θερμὸν καὶ ξηρὸν, τὸ δὲ θερμὸν καὶ ὑγρὸν, ὥστε ἂν κρατηθῆ τὸ ξηρὸν ὑπὸ τοῦ ὑγροῦ, αἴθρ ἔσται), πάλιν δ' ἕξ ἀέρος ὕδωρ, ἐὰν κρατηθῆ τὸ θερμὸν ὑπὸ τοῦ ψυχροῦ (τὸ μὲν γὰρ ἦν θερμὸν καὶ ὑγρὸν, τὸ δὲ ψυχρὸν καὶ ὑγρὸν, ὥστε μεταβάλλοντος τοῦ θερμοῦ ὕδωρ ἔσται). τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἕξ ὕδατος γῆ.

⁴⁷ De gen. et corr. 2, 3; 330 b 3—5.

⁴⁸ De gen. et corr. 2, 1; 329 a 30—b 1.

⁴⁹ De gen. et corr. 2, 3; 330 a 30—b 1.

⁵⁰ De gen. et corr. 2, 4; 331 a 26—b 2.

ἐκ γῆς πῦρ· ἔχει γὰρ ἄμφω πρὸς ἄμφω σύμβολα· τὸ μὲν γὰρ ὕδωρ ὑγρὸν καὶ ψυχρὸν, ἡ δὲ γῆ ψυχρὸν καὶ ξηρὸν, ὥστε κρατηθέντος τοῦ ὑγροῦ γῆ ἔσται. καὶ πάλιν ἐπεὶ τὸ μὲν πῦρ ξηρὸν καὶ θερμὸν, ἡ δὲ γῆ ψυχρὸν καὶ ξηρὸν, ἐὰν φθαρῇ τὸ ψυχρὸν, πῦρ ἔσται ἐκ γῆς“.

(»Ex igne erit aër, si alterum mutatur, alterum enim erat calidum et siccum, alterum calidum et humidum, ergo si siccum superatur a humido, aër erit. Et iterum ex aëre aqua; si calidum a frigido superatur alterum enim erat calidum et humidum, alterum vero frigidum et humidum; ergo mutato calido aqua erit. Eodem modo ex aqua terra, et ex terra ignis; nam utrumque ad utrumque aliquam communem differentiam habet; aqua enim humida et frigida, terra autem frigida et sicca; ergo superato humido terra erit. Et iterum quoniam ignis siccus et calidus, terra autem sicca et frigida, si frigidum corrumpatur, ignis erit ex terra«.)

Ex qua descriptione patet in Aristotelis sententia mutationem elementi alius in aliud effici aliqua pugna inter elementa, quae in alterutra qualitate sibi opposita sunt; nam Aristoteles constanter loquitur de *κρατεῖν* — vi superare. Ergo utraque qualitas vel contrarietas est aliqua vis, quae aggredi et resistere potest: humiditas siccitati, caliditas frigiditati; neque mera praesentia elementi alterius ad alterum sufficit, sed alterum in alterum agere debet, debet esse actio et reactio. Si qua contrarietas oppositam sibi simpliciter seu omnino vincit, haec disparet et qualitas victrix sola apparet.

c) Quomodo id fiat, Aristoteles non data opera describit, potest autem ex iis, quae de mixto dicit, concludi⁵¹. „τῶν δὲ ποιητικῶν καὶ παθητικῶν ὅσα εὐδία ρετα, πολλὰ μὲν ὀλίγοις καὶ μεγάλα μικροῖς συντιθέμενα οὐ ποιεῖ μίξιν ἀλλ’ αὐξήσιν τοῦ κρατοῦντος. μεταβάλλει γὰρ θάτερον εἰς τὸ κρατοῦν, οἷον σιαλαγμὸς οἶνον μυρσίοις χοεῶσιν ὕδατος οὐ μίγνυται λύεται γὰρ τὸ εἶδος καὶ μεταβάλλει εἰς τὸ πᾶν ὕδωρ. ὅταν δὲ ταῖς δυνάμεσι ἰσάξη πως, τότε μεταβάλλει μὲν ἐκάτερον εἰς τὸ κρατοῦν ἐκ τῆς αὐτοῦ φύσεως, οὐ γίνεται δὲ θάτερον, ἀλλὰ μεταξὺ καὶ κοινόν“.

(»Ex activis et passivis ea, quae bene divisibilia sunt, si multa paucis et magna parvis componuntur, non faciunt mixtum sed solum augmentum superantis, ut gutta vini cum decies millenis mensuris aquae non miscetur; solvitur enim species et mutatur in totam aquam. Quando autem viribus inter se quadantenus aequalia sunt, alterum mutatur ex sua natura in illud, quod superat, non tamen fit alterum, sed aliquid medium et commune«.)

⁵¹ De gen. et corr. 1, 10; 328 a 23—31.

Ergo ex elemento alio aliud fit, si alterum elementum omnino superat, si e. gr. gutta vini infunditur maximae quantitati aquae aut igni. Tamen ibi quoque pugna habetur atque victoria ideoque etiam non solum actio vincentis sed etiam reactio victi, verum quia reactio tam parva est, ut sensibus observari non possit, pro nihilo reputatur. Ergo mutatio alterius elementi in alterum habetur in mixtione illa, in qua qualitas resultans tam parum a qualitate elementi fortioris differt, ut sensibus nulla differentia percipiatur ideoque ut nulla considerari possit.

Utrum mutatio alterius elementi in alterum etiam alio modo fieri possit, Aristoteles non quaerit.

d) Ex quibus omnibus concluditur: ex Aristotelis sententia in mutatione alterius elementi in alterum desinere quidem elementum mutandum, neque tamen ita, ut nihil quod in eo erat, remaneat: remanet sc. subiectum contrarietatum seu materia, remanet etiam illa contrarietas in qua utrumque elementum convenit; desinit autem elementum quia tale, quia altera contrarietas eius σύζευξις deest, ita ut definitio elementi non verificetur in eo, quod remansit. Et simili modo novum elementum, quia tale, novum est, neque tamen omnia, quae in eo sunt, nova sunt, sed materia et illa contrarietas in qua convenit cum priore elemento, numero eadem est ac antea et sola ratione distincta.

6. Atque hanc esse mentem Aristotelis circa mutationem alterius elementi ex altero ex iis etiam patet, quibus omnem generationem explicat⁵² atque difficultatem veterum philosophorum solvit, quam suam solutionem unicam possibilem esse dicit. a) Difficultatem illam ita proponit⁵³: „φασίν οὐ τε γίνεσθαι τῶν ὄντων οὐδὲν οὔτε φθείρεσθαι διὰ τὸ ἀναγκαῖον μὲν εἶναι γίνεσθαι τὸ γινόμενον ἢ ἐξ ὄντος ἢ ἐκ μὴ ὄντος, ἐκ δὲ τούτων ἀμφοτέρων ἀδύνατον εἶναι οὔτε γὰρ τὸ ὄν γίνεσθαι (εἶναι γὰρ ἤδη), ἐκ τε μὴ ὄντος οὐδὲν ἂν γενέσθαι ἢ ποιεῖσθαι γὰρ τι δεῖ“.

(»Dicunt neque ullum ens fieri neque corrumpi, quia necesse sit illud, quod fit, fieri aut ex eo quod est aut ex eo quod non est, neutrum autem possibile esse; neque enim id, quod est, fieri posse quoniam illud.

⁵² Phys. 1, 7—9.

⁵³ Phys. 1, 8; 191 a 27—31.

iam sit, neque ex eo, quod non est, quidquam fieri posse, quoniam aliquid subsistere debeat*.)

b) Atque suam solutionem ita breviter complectitur:⁵⁴
„ἡμεῖς δὲ καὶ αὐτοὶ φαμεν γίνεσθαι μὲν οὐδὲν ἀπλῶς ἐκ μὴ ὄντος, ὁμοῦς μέντοι γίνεσθαι ἐκ μὴ ὄντος, ὅλον κατὰ συμβεβηκός· ἐκ γὰρ τῆς στέρησεως, ὃ ἐστὶ κατ' αὐτὸ μὴ ὄν, οὐκ ἐνυπάρχοντος γίγνεται τι“.

(»Nos quoque ipsi dicimus nihil fieri simpliciter ex eo quod non est, nihilominus fieri ex eo quod non est, sicut per accidens; nam ex privatione, id quod secundum se non est ens, non inexistente fit aliquid*.)

Ergo etiam elementum, quando fit, fit ex aliquo quod est μὴ ὄν κατὰ συμβεβηκός non ens secundum accidens, et ὄν κατ' αὐτό — ens secundum se. Scilicet illud, ex quo novum corpus (elementum) fit, est materia prioris corporis (elementi). Iam c) vero materiam Aristoteles dicit esse non ens non simpliciter, sed solum per accidens sive sub aliquo respectu:⁵⁵ *„ἡμεῖς μὲν ὕλην καὶ στέρησιν ἑτερόν φαμεν εἶναι, καὶ τούτων τὸ μὲν οὐκ ὄν εἶναι κατὰ συμβεβηκός, τὴν ὕλην, τὴν δὲ στέρησιν κατ' αὐτήν, καὶ τὴν μὲν ἐγγύς καὶ οὐσίαν πως, τὴν ὕλην, τὴν δὲ στέρησιν οὐδαμῶς“.*

(»Nos materiam et privationem aliud esse dicimus, et illam quidem, sc. materiam, dicimus esse non ens secundum accidens, privationem autem secundum se, et illam, materiam, propemodo substantiam, privationem vero nequaquam*.)

Ex quibus verbis intelligitur: in sententia Aristotelis materia quae remanet ex priore elemento in novo, eo quod prius elementum destructum est, non amisit esse nisi accidentale ipsi materiae; nam materia per destructionem elementi, quod ex ipsa factum erat, solum secundum accidens non autem simpliciter seu secundum se non ens fit.

Cum Aristoteles omnino universaliter dicat id ex quo aliquid fiat esse non ens solum secundum accidens seu secundum quid, secundum se autem seu simpliciter esse ens, idem etiam de generatione elementi valet: etiam materia elementi est ens simpliciter, et non ens solum secundum quid.

d) Neque huic explicationi obstat, quod secundum Aristotelem elementum est substantia⁵⁶: *„λέγω δ' οὐσίας μὲν τὰ τε*

⁵⁴ Phys. 1, 8; 191 b 13—16.

⁵⁵ Phys. 1, 9; 192 a 3—6.

⁵⁶ De coelo 3, 1; 298 a 29—30.

ἀπλᾶ σώματα, οἷον πῦρ καὶ γῆν καὶ τὰ σύστοιχα τούτοις καὶ ὅσα ἐκ τούτων“.

(«Dico substantias corpora simplicia, ut ignem et terram, et quas cum iis elementa sunt, et illa omnia, quae ex his sunt».)

Substantiam quidem, eamque solam, simpliciter et non solum secundum quid fieri Aristoteles dicit⁵⁷: „πολλαχῶς δὲ λεγόμενον τοῦ γίγνεσθαι, καὶ τῶν μὲν οὐ γίγνεσθαι ἀλλὰ τόδε τι γίγνεσθαι, ἀπλῶς δὲ γίγνεσθαι τῶν οὐσιῶν μόνον“.

(«Cum „fieri“ vario sensu dicatur et cum quaedam non dicantur fieri, sed tale quid fieri, simpliciter fieri solum substantiarum est».)

Quid autem hoc significet, ulterius explicat⁵⁸: „κατὰ μὲν τᾶλλα φανερόν ἐστι ἀνάγκη ὑποκεῖσθαι τι τὸ γιγνόμενον· καὶ γὰρ ποσὸν καὶ ποιὸν καὶ πρὸς ἕτερον καὶ ποτὲ καὶ ποῦ γίνεται ὑποκειμένου τινὸς διὰ τὸ μόνην τὴν οὐσίαν μηθενὸς κατ’ ἄλλου λέγεσθαι ὑποκειμένου, τὰ δ’ ἄλλα πάντα κατὰ τῆς οὐσίας“.

(«Quoad cetera clarum est debere subesse aliquid quod fiat; nam quantum et quale et respiciens alterum et quando et ubi fit, quando quid subest, quia sola substantia de nullo alio substante praedicatur, cetera autem omnia de substantia».)

e) Id est: quando quid fieri dicitur non sine addito sed cum addito »tale aut tantum, hic aut ibi« et secundum cetera accidentia, aliquid quod concipitur ut iam constitutum, aliquam determinationem accidentalem seu quae ad subiectum iam constitutum accedat, accipere dicitur, ita ut in ipso conceptu et in expressione distinguatur inter subiectum eiusque accidens; sicut quando homo aliquis fit musicus, cum antea non fuerit musicus. Homo, qui musicus factus est, homo est, ita ut eadem definitio eius essentiae seu naturae de eo valeat ante et post illam mutationem⁵⁹: „ὁ μὲν γὰρ ἄνθρωπος ὑπομένει μουσικὸς γινόμενος ἄνθρωπος“.

(«Homo enim permanet, quando musicus fit, homo».)

Illud fieri, in quo eadem definitio exprimens essentiam seu naturam ante et post mutationem valet, ab Aristotele vocatur τὸ γίγνεσθαι τόδε τι seu τί — fieri aliquale, aliud autem fieri in quo non remanet eadem definitio exprimens

⁵⁷ Phys. 1, 7; 190 a 31—33.

⁵⁸ Phys. 1, 7; 191 a 33—b 1.

⁵⁹ Phys. 1, 7; 190 a 10—11.

mens essentiam seu naturam, vocatur ἀπλῶς γίγνεσθαι — simpliciter fieri⁶⁰.

Utrum autem etiam substantia ex aliquo fiat, quod sit ens, et utrum illud sit ens simpliciter seu ratione sui et non-ens secundum quid seu secundum accidens vel sub aliquo respectu, alia quaestio est.

f) Atque Aristoteles respondet etiam substantiam fieri ex aliquo supposito⁶¹: „ὅτι δὲ καὶ αἱ οὐσίαι καὶ ὅσα ἄλλα ἀπλῶς ὄντα ἐξ ὑποκειμένου τινὸς γίνεται, ἐπισκοποῦντι γένοιτ' ἂν φανερόν. αἰὶ γὰρ ἔστι ὃ ὑπόκειται, ἐξ οὗ γίνεται τὸ γιγνόμενον, οἷον τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα ἐκ σπέρματος“.

(»Fieri autem etiam substantias et cetera, quae simpliciter sunt, ex aliquo supposito, clarum fit, si quis consideraverit. Semper enim est, quod suppositum est, ex quo fit id quod fit, utputa plantae et animalia ex semine«.)

Illud autem suppositum, ex quo substantia fit, iam existere, existentia sive re sive ratione ab essentia distincta, antequam ex eo fiat substantia et in substantia, quae ex ipso fit, remanere, patet ex variis exemplis, quae Aristoteles enumerat, ex qua materia quae substantia quomodo oriatur⁶²: „γίγνεται δὲ τὰ γιγνόμενα ἀπλῶς τὰ μὲν μετασχηματίζει, οἷον ἀνδριάς ἐκ χαλκοῦ, τὰ δὲ προσθέσει, οἷον τὰ ἀξανάμενα, τὰ δ' ἀφαιρέσει, οἷον ἐκ τοῦ λίθου ὃ Ἐρμῆς, τὰ δὲ συνθέσει, οἷον οἰκία, τὰ δ' ἀλλοιώσει, οἷον τὰ τροπόμενα κατὰ τὴν ἔλην“.

(»Fiunt autem illa, quae simpliciter fiunt, quaedam mutatione figurae, utputa statua ex aere; quaedam vero additione, puta illa, quae crescunt; quaedam subtractione, ut ex lapide Hermes; quaedam compositione, puta domus; quaedam alteratione, puta quorum materia mutatur«.)

Ex quibus patet secundum Aristotelem et statuam et domum et alia ab ipso enumerata esse substantiam sive artificialem sive naturalem; nam enumerantur ut exempla simplicis fieri — γιγνόμενα ἀπλῶς; simpliciter autem fieri non nisi substantiis convenit⁶³: „ἀπλῶς γίγνεσθαι τῶν οὐσιῶν μόνον“.

(»Simpliciter fieri solum substantiarum est«.)

⁶⁰ Phys. 1, 7; 190 a 31—32.

⁶¹ Phys. 1, 7; 190 b 1—5.

⁶² ib. b 5 — 9.

⁶³ ib. a 32—33.

Notio substantiae abstrahit a quaestione, utrum naturalis an artificialis sit.

Neque tamen aes existere incipit eo, quod ex ipso statua fit, sicut nec lapides existere incipiunt, quando ex iis domus fit, neque existentiam suam amittunt, cum ex iis domus aut statua aut alia substantia fit; neque aes aut lapides novam existentiam accipiat, sed solum compositum, quia lominus et statua et domus simpliciter fit, quia substantia est.

Ergo substantiam simpliciter fieri non significat ita fieri, ut etiam materia novam existentiam accipiat, sed solum compositum, quia compositum, simili modo sicut quando ex homine non-musico musicus fit⁶⁴: „ὁ τὰ αὐτὸν τὸ ἀνθρώπῳ καὶ τὸ ἀμουσῶ εἶναι. καὶ τὸ μὲν ὑπομένει, τὸ δ' οὐχ ὑπομένει τὸ μὲν μὴ ἀντικείμενον ὑπομένει (ὁ γὰρ ἀνθρώπος ὑπομένει), τὸ μουσικὸν δὲ καὶ τὸ ἀμουσον οὐχ ὑπομένει, οὐδὲ τὸ ἐξ ἀμφοῖν συγκείμενον, οἷον ὁ ἀμουσὸς ἀνθρώπος“.

(»Non idem esse est hominem et nonmusicum. Atque alterum permanet, alterum non; id quod non est oppositum permanet, homo enim permanet, musicum autem et nonmusicum non permanet, neque id quod ex utroque compositum est, puta homo nonmusicus«.)

g) Atque ex his, quae dicta sunt, etiam patet, quomodo intelligatur illud⁶⁵: „ἔστι δὲ τὸ ὑποκείμενον ἀριθμῶ μὲν ἓν, εἶδὲ δὲ δύο“.

(»Suppositum est unum numero, specie autem duo«.)

Scilicet materia seu suppositum suam existentiam, quam habuit, sive re sive ratione distinctam, antequam ex eo nova substantia fieret, retinet, ita ut omnino idem sit illud suppositum vel materia, antequam ex ea nova substantia fieret et postquam facta est; attamen species eius alia est, id est aliquo novo conceptu exprimi potest, sicut Aristoteles ipse declarat⁶⁶: „δεῖ τι αἰεὶ ὑποκείσθαι τὸ γινόμενον, καὶ τοῦτο εἰ καὶ ἀριθμῶ ἔστιν ἓν, ἀλλ' εἶδει γε οὐχ ἓν τὸ γὰρ εἶδει λέγω καὶ λόγῳ τὰ αὐτὸν οὐ γὰρ τὰ αὐτὸν τὸ ἀνθρώπῳ καὶ τὸ ἀμουσῶ εἶναι“.

⁶⁴ Phys. 1, 7; 190 a 17—21.

⁶⁵ Phys. 1, 7; 190 b 23—24.

⁶⁶ Phys. 1, 7; 190 a 14—17.

(»Necesse est semper suppositum esse aliquid, quod fiat, et hoc etiamsi numero unum est, specie non est unum; specie enim idem dico atque ratione; non enim idem est esse hominem et nonmusicum«.)

Materia, antequam ex ea nova substantia fieret, hac specie carebat seu privatione huius speciei affecta erat; quando autem ex illa materia haec substantia facta est, illam speciem, qua antea carebat, accepit. Ergo iterum materia dicitur specie differre ante et post constitutionem huius substantiae ex ea, sicut quando dicitur, quod iam consideratum est⁶⁷: „καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἕλῃ τῇ τοῦ βαρέος καὶ κούφου, ἣ μὲν τοιοῦτον δυνάμει, βαρέος ἕλῃ, ἣ δὲ τοιοῦτον, κούφου καὶ ἔστι μὲν ἡ αὐτῇ, τὸ δ' εἶναι οὐ ταῦτόν, ὥσπερ καὶ τὸ νοσερὸν καὶ τὸ ἔγμιαστόν, τὸ δ' εἶναι οὐ ταῦτόν“.

(»In ipsa quoque materia gravis et levis, quatenus est aliquid tale potentia, materia gravis sc. corporis est; quatenus autem aliquid tale, levis. Atque eadem quidem est, esse autem non est idem; sicut etiam aegrotabile et sanabile sc. idem quidem est, esse autem, sc. horum non est idem«.)

Hic enim illud »esse« non intelligitur idem ac »existere« seu »esse existentiae«, sed »esse essentiae« seu in ordine logico seu »esse conceptus seu rationis«; id quod patet ex comparatione cum aegrotabili, quod a sanabili, cum quo identicum est, secundum esse differt; non enim aegrotabile et sanabile diversam existentiam habent, sed solum conceptu distinguuntur, quatenus idem cum diverso respectu concipitur.

Ita etiam eadem materia seu suppositum concipitur, antequam ex ea fit haec substantia, tamquam carens specie huius substantiae, postea autem tamquam habens. Atque eodem modo etiam iidem lapides considerari possunt modo tamquam carentes forma domus, modo tamquam habentes. Atque ita iidem lapides existentiam suam retinentes diversum esse essentiae seu conceptibilitatis habent.

h) Quoniam forma et privatio, quam materia habet, ipsam non constituit sed supponit, forma et privatio respectu materiae est accidens, sc.

⁶⁷ De coelo 4, 4; 312 a 17—20.

Logicum. Atque ita intelligitur illud⁶⁸: „ἡ δὲ σιέρησις καὶ ἡ ἐναντιώσις συμβεβηκός“.

(»Privatio et contrarietas accidens est«.)

Non affirmatur contrarietatem seu formam et privationem esse accidens in sensu metaphysico, quatenus accidens intelligitur ens, quod indiget subiecto, cui inhaereat, in oppositione ad substantiam, quae tali subiecto non indiget; sed forma et privatio accidentaliter se habent respectu materiae, quae ad ipsas indifferens est, sicut lapides indifferenter se habent ad hoc, ut aut habeant formam domus aut non habeant.

Neque tamen substantia, quae ex materia fit, indifferens est respectu formae, per quam ex materia facta est; nam si forma recedit, substantia ipsa destruitur; sicut si lapides formam domus amittunt, lapides quidem manent, domus autem desinit existere.

Atque ita intelligitur illud⁶⁹: „φανερὸν οὖν ὡς, εἴπερ εἰσὶν αἰτίαι καὶ ἀρχαὶ τῶν φύσει ὄντων, ἐξ ὧν πρῶτων εἰσὶ, καὶ γέγονασι μὴ κατὰ συμβεβηκός ἀλλ’ ἕκαστον ὃ λέγεται κατὰ τὴν οὐσίαν, ὅτι γίγνεται πᾶν ἕκ τε τοῦ ὑποκειμένου καὶ τῆς μορφῆς“.

(»Clarum igitur est, si quae causae et principia eorum sunt, quae naturaliter sunt, ex quibus primis sunt, et facta sunt non secundum accidens, sed unumquodque secundum id, quod dicitur secundum substantiam: fieri omne tale ex supposito et forma«.)

Et iterum⁷⁰: „ἔστι δὲ τὸ ὑποκείμενον ἀριθμῶ μὲν ἓν, εἶδει δὲ δύο. ὁ μὲν γὰρ ἀνθρώπος καὶ ὁ χρυσὸς καὶ ὅλως ἡ ὕλη ἀριθμητὴ τόδε γὰρ τι μᾶλλον, καὶ οὐ κατὰ συμβεβηκός ἐξ αὐτοῦ γίνεται τὸ γινόμενον ἡ δὲ σιέρησις καὶ ἡ ἐναντιώσις συμβεβηκός“.

(»Est autem suppositum numero unum, specie autem duo. Homo enim et aurum et in univsum materia, numerabilis est; hoc enim potius est sc. quam illud; neque secundum accidens ex eo fit illud, quod fit; privatio autem et contrarietas accidens est«.)

Illud *συμβεβηκός* revera significare non solum accidens in oppositione ad substantiam sed etiam accidens logicum, seu ens, sine quo subiectum in quo est, esse potest, non solum ex ipsa re considerata patet, sed etiam Aristoteles ipse significationem

⁶⁸ Phys. 1, 7; 190 b 27.

⁶⁹ Phys. 1, 7; 190 b 17—20.

⁷⁰ Phys. 1, 7; 190 b 23—27.

huius vocis ita declarat⁷¹, quam declarationem in fine ita breviter complectitur⁷²: „ἔστι δὴ τὸ συμβεβηκὸς ὃ γίνεταί μὲν, οὐκ αἰεὶ δ' οὐδ' ἔξ ἀνάγκης οὐδ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ“.

(»Est igitur accidens id, quod fit quidem neque tamen semper neque necessario neque plerumque«.)

i) Atque ita patet Aristotelem non sibi contradicere eo quod dicat materiam ex qua fiat substantia, sicut generatim omnem materiam, esse ens simpliciter et non ens solum per accidens — μὴ δὲν κατὰ συμβεβηκὸς, atque contrarietatem seu generatim formam esse accidens — συμβεβηκὸς, et nihilominus substantiam, quae ex tali materia fiat, non fieri per accidens — οὐ κατὰ συμβεβηκὸς, scilicet materia suam propriam existentiam habet sive re sive ratione distinctam eamque retinet etiam, quando alia substantia ex ea fit; ideoque materia indifferenter se habet ad hoc, ut ex ea aliqua nova substantia per formam fiat; substantia autem non indifferenter se habet ad id, ex quo constituitur, quia si ea ex quibus constituitur desinunt, etiam ipsa substantia desinit esse.

Ex his autem sequitur ex sententia Aristotelis ad solvendam quaestionem, utrum aliqua forma, e. gr. anima, sit substantia, non sufficere ostendere per illam formam constitui aliquam substantiam, e. gr. hominem; sed aliunde rem esse solvendam, Talem viam Aristoteles indicat hisce verbis⁷³: „κριώταται διαφοραὶ σωμάτων αἷ τε κατὰ τὰ πάθη καὶ τὰ ἔργα καὶ τὰς δυνάμεις (ἐκάστων γὰρ εἶναι φαιμεν τῶν φύσει καὶ ἔργα καὶ πάθη καὶ δυνάμεις“.

(»Maxime propriae differentiae corporum sunt illae, quae secundum passiones et operationes et potentias sunt uniuscuiusque enim eorum, quae naturaliter sunt, dicimus esse et opera et passiones et potentias«.)

Quare quid sint contrarietates elementorum in se spectatae, utrum sint substantia an accidens seu ens, quod indiget subiectio inhaesionis, ulterius inquirendum est.

⁷¹ Met. K, 8; 1064 b 15 — 1065 a 3.

⁷² ib. 1065. a 1—3.

⁷³ De coelo 3, 8; 307 b 20—22.

Articulus IV. DE MIXTO.

SUMMARIUM.

1. Problemata tractanda. 2. Difficultas contra omne mixtum. 3. Quomodo miscibilium. 7. Quomodo ex elementis fiat caro, os aliaque. 8. Quomodo sufficit sola iuxtapositio minimarum partium. 6. Actio et passio mutua miscibilium. 7. Quomodo ex elementis fiat caro, os aliaque. 8. Quomodo elementa in mixto maneat. 9. Quomodo ex iisdem elementis diversa mixta esse possint. 10. Utrum in mixtionē elementa dividantur in minimas partes. 11. Confirmatio ex iis, quibus Aristoteles explicat simplicem generationem ex elementis et corruptionem per putrefactionem. 12. Conclusio capitis primi.

Priusquam indagemus in quaestionem, quid sit forma elementi quidve materia et quomodo componantur, considerandum est, quomodo secundum Aristotelem ex elementis mixtum fiat et quomodo in mixto sint et agant et ex mixto iterum appareant; nam ex his patet, quomodo elementum constitutum sit et quid sint eius partes quaeque sit eorum natura.

1. Quid sit mixtum generatim, quomodo oriatur et quomodo illa, ex quibus factum est, in mixto maneat, Aristoteles data opera fuse declarat ultimo capite primi libri De gen. et corr. . Ibi has quaestiones tractandas sibi proponit⁷⁴: „σκεπτόν δὲ τί τ' ἐστὶν ἢ μίξις καὶ τί τὸ μικτόν, καὶ τίσιν ὑπάρχει τῶν ὄντων καὶ πῶς, ἔτι δὲ πότερον ἐστὶ μίξις ἢ τοῦτο ψεῦδος ἀδύνατον γὰρ ἐστὶ μιχθῆναι τι ἕτερον ἑτέρῳ, καθάπερ λέγουσιν τινες“.

(Videndum, quid sit mixtio et miscibile et quae entia misceri possint et quomodo, praeterea utrum omnino sit mixtum an hoc falso affirmetur; impossibile enim est aliud cum alio misceri, sicut aliqui dicunt.)

2. Atque primo exponit illam difficultatem, ob quam quidam tamquam impossibile reiciant mixtum⁷⁵: „ὄντων μὲν γὰρ ἔτι τῶν μιχθέντων καὶ μὴ ἡλλοιωμένων οὐδὲν μᾶλλον νῦν μεμῖχθαι φασὶν ἢ πρότερον, ἀλλ' ὁμοίως ἔχειν, θάτερον δὲ φθαρέντος οὐ μεμῖχθαι, ἀλλὰ τὸ μὲν εἶναι τὸ δ' οὐκ εἶναι, τὴν δὲ μίξιν ὁμοίως ἐχόντων εἶναι τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον κἂν εἰ ἀμφοτέρων συνελθόντων ἐφθάρται τῶν μιγνυμένων ἑκάτερον· οὐ γὰρ εἶναι μεμιγμένα τὰ γε ὅλως οὐκ ὄντα“.

(Quodsi enim illa, ex quibus mixtum factum est, permanent neque mutata sunt, non est nunc magis mixtum quam antea, sed omnino simili

⁷⁴ De gen. et corr. 1, 10; 327 a 32—35.

⁷⁵ De gen. et corr. 1, 10; 327 a 35—b 6.

modo rem se habere. Quodsi vero alterum destructum sit, non esse mixtum, sed alterum esse, alterum non esse, mixtionem autem esse eorum, quae simili modo se habeant. Eodem modo dicendum etiam, si utrumque eorum, ex quibus mixtio fit, destructum sit, postquam convenerint; illa enim, quae omnino non sint, non esse mixta«.)

Priusquam difficultatem solvat, examinat, quando generatim aliqua mixta esse dicantur; ex qua inquisitione hanc negativam conclusionem colligit⁷⁶: „οὐδὲ τὸ σῶμα καὶ τὸ λευκόν, οὐδ' ὅλως τὰ πάθη καὶ τὰς ἕξεις οἶόν τε μίγνυσθαι τοῖς ἐπιπέρασιν. σωζόμενα γὰρ ὁράται“.

(»Neque corpus et album, neque omnino passiones et habitus possibile est misceri cum rebus; nam conspiciuntur salvari«.)

Ergo, ubi illa quae coniuncta sunt, dignosci possunt, ex Aristotelis sententia non habetur mixtio, sed ad hanc requiritur, ut illa ex quibus mixtio facta est, iam non possint dignosci.

Quibus praemissis iam solvendam difficultatem accedit, distinguendo inter actum et potentiam: illa ex quibus mixtio facta sit remanere in mixto non actu, sed potentia⁷⁷ „ἐπεὶ δ' ἐστὶ τὰ μὲν δυνάμει τὰ δ' ἐνεργείᾳ τῶν ὄντων, ἐνδέχεται τὰ μίχθῆναι εἶναι πως καὶ μὴ εἶναι, ἐνεργείᾳ μὲν ἑτέρου ὄντος τοῦ γεγονότος ἐξ αὐτῶν, δυνάμει δ' εἰ ἐκατέρου ἀπερ ἦσαν πρὶν μίχθῆναι, καὶ οὐκ ἀπολωλότα“.

(»Quoniam vero quaedam ex entibus potentia sunt, quaedam autem actu, evenit, ut illa ex quibus mixtio facta est, quodam modo sint et non sint, eo quod actu quidem aliquid aliud ex iis factum est, potentia autem utrumque permanet id, quod erat, antequam mixtionem iniret, nec perierunt«.)

3. Quomodo autem miscibilia in mixto permaneant, ita ulterius declarat⁷⁸: „φαίνεται δὲ τὰ μίγνύμενα πρότερόν τε ἐκ κεχωρισμένων συνιόντα καὶ δυνάμενα χωρίζεσθαι πάλιν“.

(»Videntur enim ea, quae miscentur, et ex antea separatis convenire et iterum separari posse«.)

Ergo ea, ex quibus mixtum constituitur, ita in mixto remanent, ut quando mixtum destruitur, eadem iterum appareant, sola separa-

⁷⁶ De gen. et corr. 1, 10; 327 b 15—17.

⁷⁷ De gen. et corr. 1, 10; 327 b 22—26.

⁷⁸ ibid. 27—29.

tionem, quinde novo produci debeant. Quare neque hic neque alibi Aristoteles quaerit, quomodo aut a qua causa miscibilia producantur mixtionem destructa et cur semper eadem iterum appareant, quae mixtionem inierunt: scilicet ita necessario est, quia miscibilia in destructione mixti solum separantur.

Unde sequitur ex miscibilibus mixtum fieri simpliciter et quidem compositione, qui unus ex diversis modis est, quibus Aristoteles aliquid simpliciter fieri dicit⁷⁹: „γίγνεται δὲ τὰ γιγνόμενα ἀπλῶς τὰ μὲν μετασχηματίζει, οἷον ἀνδριάς ἐκ χαλκοῦ, τὰ δὲ προσθέσει, οἷον τὰ ἀύξανόμενα, τὰ δ' ἀφαιρέσει, οἷον ἐκ τοῦ λίθου ὁ Ἑρμῆς, τὰ δὲ συνθέσει, οἷον οἰκία, τὰ δ' ἀλλοιώσει, οἷον τὰ τρεπόμενα κατὰ τὴν ὕλην“.

(»Fiunt autem ea, quae simpliciter fiunt, quaedam mutatione figurae, puta statua ex aere; quaedam additione, puta ea quae crescunt; quaedam subtractione, puta ex lapide Hermes; quaedam compositione, puta domus; quaedam alteratione, puta ea quorum materia mutatur«.)

4. Ita etiam patet ex sententia Aristotelis mixtum esse novam substantiam, quae ex miscibilibus simpliciter fiat, simili modo ac domum dicit esse novam substantiam, quae compositione fiat.

5. Quomodo autem mixtio fiat, Aristoteles ita ulterius explicat. Atque primo mixtio nequit ita fieri, ut miscibilia in minimas partes dividantur et solum iuxta invicem ponantur: nam ita non possent quidem sensibus dignosci, neque tamen totum ita compositum homogeneous esset, quia partes eius non omnes eiusdem rationis essent, id quod ad rationem mixti non apparentis tantum sed veri requiritur⁸⁰: „φαιρὸν δ' εἶπερ δεῖ μὲν μίχθαι τι, τὸ μίχθῃν ὁμοιομερὲς εἶναι, καὶ ὥσπερ τοῦ ὕδατος τὸ μέρος ὕδωρ, οὕτω καὶ τοῦ κραθέντος ἂν δ' ἢ κατὰ μικρὰ σύνθεσις ἢ μίξις, οὐδὲν συμβήσεται τούτων, ἀλλὰ μόνον μεμιγμένα πρὸς τὴν αἴσθησιν“.

⁷⁹ Phys. 1, 7; 190 b 5—9.

⁸⁰ De gen. et corr. 1, 10; 328 a 10—14.